

Jonas Rudzinskas

Vytauto Jaručio kūrybos ypatumai

Užaugusi ir subrendusi sunkiais pokario metais, Vytauto Jaručio karta anksti patyrė daug rūšios gyvenimo realybės. Savojo kelio Vytautas ėmė ieškoti baigęs Užvenčio pradinę mokyklą. Aukštesnių mokyklos klasių nepasiekė ir dėl to, kad nesutiko užsirišti pionieriaus kaklaryšio. Po tarnybos sovietinėje armijoje su žmona apsigyveno Radviliškyje, kur gavo staliaus darbą V. Valsiūnienės vardo vidurinėje mokykloje. Turėdamas geras darbu su mediena sąlygas kūrė įvairiausių medinius dirbinius. Pateikė juos vertinimui meno tarybai Kaune. Susipažino su dailininku J. Prapuolėniu, vertino jo patarimus. Savarankiškai studijavo autentiškus kūrinius muziejų fonduose. Įstojus į Liaudies meno draugiją (dabar Lietuvos tautodailininkų sąjunga) prasitvėrė bendraminčių ir galimybių ratas. Aktyviai dalyvauja visų lygių parodose. Diskusijos ir aptarimai padeda objektyviau pažvelgti į savo kūrinius, tobulinti kūrybos techniką, perimti kitų meistrų patyrimą, lyginti stilistikas, ryškiau pajauti savąją.

1967 m. Vytautas kurdamas paminklą mamai nukala pirmąją saulutę. Tai buvo patirtis, įkvėpusi pasitikėjimą savimi, ir kibirkštis, užkūrusi naują kūrybinę liepsną. Kalvio kūjis su priekalu tapo pagrindiniais kūrybos įrankiais.

1975–1976 m. tuometinė Lietuvos liaudies meno draugija vykdė vieną didžiausių savo projektą kartu su Druskininkais, Varėna, Perloja, Merkinė ir kitais šioje 50 km atkarpoje esančiais miestais. Kelio pakraštys nuo Varėnos iki Druskininkų buvo papuoštas ažuoliniais stogastulpiais, skirtais įprasinti M. K. Čiurlionio kūrybą ir 100-ias gimimo metines. Skulptūrom kurti buvo pakviesti geriausi ir tuo metu žymiausi tautodailininkai: Stanislovas Riauba, Antanas Česnulis, Ipolitas Užkurnys, Balys Dabukas, Pranas Dužinskas, Adelbertas Nedzelskis, Adolfas Viluckis, Vytautas Ulevičius, Justinas Jonušas. Kūrybinei stovyklai vadovavo Steponas Šarapovas ir Aldona Kireilienė. Vytautui sėkmingai pavyko sukurti ir nukalti penkias originalias metalines detales stogastulpiams. Dalyvavimas „Čiurlionio kelio“ kūrime buvo lemtingas. Susipažino su kalvystės amato gerbėju, Eksperimentinio namų statybos kombinato direktoriumi V. Steponavičiumi, įsidarbino šiame kombinate ir persikėlė gyventi į Alytų. Mieste nebuvo nė vieno meninės kalvystės kalvio. Šis gyvenimo kelio vingis iš esmės pakeitė kūrybinio darbo galimybes. Kombinato kalvėje buvo puikios techninės sąlygos metalo plastikai, atsivėrė naujos kūrybinės erdvės.

Darbštumas, smalsumas, sugebėjimas išvelgti esmę sudaro Vytauto Jaručio talento pamatą. Savaip permastęs ir supratęs lietuvių kalvystės tradiciją sukuria daug įvairiausių konstrukcijų

saulučių. Tai variantai tradicinių mažosios architektūros paminklų kaltinių viršūnių. Visas jas galima suskirstyti pagal jų paskirtį į eksterjerines ir interjerines. Vienos jų dekoratyvios, skirtos kamerinei erdvei, kitos yra monumentalios, didesnių mastelių, turinčios funkcinės paskirties stiebus, kamienus ar stovus. Skirstymą šiek tiek komplikuoja saulutės, nukaltos kapinių paminklams. Jos savo konstrukcija tapачios toms, kurias autorius eksponuoja parodose. Šis bruožas yra išskirtinis. Būtent Vytautas į parodines erdves atėjo su saulutės laikančiais graškščiais kamienais. Meistras juos pateikia kaip neatskiriamą kūrinio dalį. Tai nėra formalus metalo strypas. Jis išplaktu paviršiumi, virpančios faktūros, storėjantis ar dažniausiai plonėjantis aukštyn plastinis kūrinio elementas, simetriškai suriestas ir užbaigiantis kompoziciją stovo apačioje. V. Jaručio atrastas saulutės pateikimo būdas universalus, vienodai gerai derantis prie blizgančio granito kapo akmens, parodų ar įstaigos salės grindų. Kiti tautodailininkai, žymiausi Lietuvos kalviai – A. Galiauskas, J. Praninskas, V. Kryževičius, V. Kuzinas, Z. Sakalauskas, J. Bukauskas savo kūrybą pateikia tradiciškai išnaudodami standus ar ekspozicines salių sienas.

Menotyrininkai, stebintys juodojo metalo kalvystės raidą, pažymi, kad Vytauto saulutės yra kokybiškai naujas žingsnis. Tai lietuvių memorialinių paminklų tradicijos tąsa. Šiuolaikinio techninio lygmens atspindys dabartinėje metalo plastikoje. Sumanaus meistro įvaldyti tradiciniai ir mechaniniai įrankiai atvėrė galimybes kalti storus metalo luitus, juos virinti, pjaustyti ir šlifuoti. Vytautas priskirtinas prie tradicijos tęsėjų dėl to, kad inovacijos neviršija priimtinos ribos. Išlaikomos įvairiausio lygio kalimo paviršiaus faktūros. Naudojamas konstruktyvus aiškiai pateikiamas detalių jungimo būdas. Kniedijama įvairaus dydžio kniedėmis, kurios išryškinamos tampa puošybos elementais. Išlaikomos tradicinės proporcijos ir konstravimo schemas. Dažniausiai naudojamas konstravimo būdas, kai detales laiko centrinis žiedas. Kūrybinė sėkmė nusišypso Vytautui kai jis eksperimentuoja. Saulutės spindulius išploja plačius, lyg gėlės žiedo lapus. Saulę kala iš plokščio metalo luito garbanodamas siluetą ir iškaldamas presu galias paviršiaus klostes. Kartais centrinį žiedą padalina į pusrutulius, kurie išplojami primena du susidūrusius pusmėnulių įgaudami originalią simbolinę prasmę. Pats saulutės idėjos laisvas traktavimas harmonijoje su puikiu savitu stiliumi duoda pavyzdinį rezultatą. Išradingai panaudojami tradiciniai lietuvių mitologijos simboliai: paukštelis, rūtos lapas, lelijos žiedas, žalčiukas, žvaigždutė, mėnulis, kryžiukas, širdelė, medžio lapas. Kai kuriuose kūrinuose savo proporcijomis ir siluetu kamienas ir saulutė asocijuojasi su ypač lietuvių mitologijoje svarbiu gyvybės medžio simboliu. Tai mintis, paskatinusi kalvį pirmajam sukonstruoti eksterjerinę kompoziciją „Saulučių medį“ (Veisiejuose, Vašingtone). 1986 m. meistro profesionalumas įvertintas Lietuvos kalvių kalvio titulu ir karūna.

Svarų indėlį Vytautas įnešė į Lietuviškos šiuolaikinės kryždirbystės gyvybingumą. Jo mažosios architektūros viršūnių kūrimo principai remiasi ritmika, puikia kalvystės amato technika, išlaiko tradicines proporcijas. Dalis kryžių yra paprasti, atlikti lyg taupant jėgas, medžiagas, laiką.

Viena kniedė – vienai detalei laikyti. Kryžmas kompozicijos centre, aplink viskas kaip pagal griežtą kanoną. Apačioje mėnuliukas, visų virbų galuose po žvaigždutę. Nėra faktūrų, kalimo pėdsakų. Siluetas griežtas. Pavyzdingas racionalumas. Tokios rūšies kūrinų kolekciją apžiūrint galima pastebėti, kad nė vieno nėra vienodo. Kiekviename autorius turi siekiamą tikslą metalo plastikoje: lenktų elementų į vidų ritmika ir harmonija, lenktų į išorę ritmas ir sąskambis su kryžiniais junginiais, smailūs sukomponuoti lyg iš spyglių. Kita dalis kryžių nukalta neslepiančios kūrybinio įkvėpimo. Virpančiais faktūriniais paviršiais. Apvalėjančiais galais raitytomis siluetų linijomis. Išplaktas virbas pulsuoja gyvybe platedamas ir siaurėdamas. Kai kurie iš jų lyg nulieti iš gyvojo sidabro: nėra kampų briaunų, metalas raitosi, virpa, pulsuoja. Vienintelė griežta detalė – pagrindinis kryžmas centre. Vienas originalių kryžių sukonstruotas iš stilizuoto žydinčios rūtos motyvo. Jame panaudotas neįprastas smulkių dekoru detalių tvirtinimo būdas. Kabliniai strypukai prikniedyti išgręžtose skylutėse. Nemažantis apie tradicijas meistras tikriausiai būtų juos paprasčiausiai privirinęs. Kitas originalus konstrukcijos vengiant naudoti įprastą žiedą centre sprendimo būdas – sujungtos detalės tarpusavyje užplaktu žiedu. Tai tradicinė jungtis, vartojama kaltinėse langų grotose, pertvarose, tvorose, vartuose.

Vytauto kuriamos dekoratyvinės viršūnės išlaiko vertikalią kompozicinę schemą. Panaudojami atpažįstami tradiciniai simboliai mėnulio, kryžiuko, širdies, augalo lapų, saulės apskritimo, lelijos, žvaigždės. Detalės išradingai komponuojamos vertikalyje, vadovaujantis reikšme, stilistika, ritmika. Kalimo principai būdingi autoriui. Kartais aiškiai matomos faktūros, įkalamos rievės ar išgaubimai. Kniedės naudojamos saikingai, racionaliai. Detalių lenkimai, suapvalinti siluetai ar kampų suapvalinimas su smailėmis derinami jaučiant pasirinktą harmonijos registrą. Ritmą daro raiškesnį išplaktų plotų dermė ir jungiančių strypų lenkimas, siaurėjimas ar plėtimasis.

Vaikystėje Vytautas išmoko pinti iš vytelių. Nusipindavo pats botagą, pintinę ar kitą smulkmeną ūkiui. Neįtarė kaip ateityje tai pravers. Tapęs tautodailininkų sąjungos nariu, savarankiškai studijuodamas autentišką tautinį paveldą muziejų fonduose ir parodose, žavėjosi juvelyrikos galimybėmis. Pradžioje kūrė medinius papuošalus, nes dirbdamas staliumi gerai pažino medienos struktūrą, jos estetiškas, technines savybes. Vėliau perėjo prie melchioro, sidabro, žalvario, gintaro. Pirmoji ir vienintelė juvelyrikos „pamoka“ buvo Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Jame tautodailininkai buvo supažindinami su fonduose esančiais rinkiniais. Paklaustas apie melchioro papuošalų gamybos techniką, muziejaus restauratorius parodė, kaip sulituoti du vielučių galus, paruošiamąjį procesą, supažindino su naudojamomis medžiagomis. Daug dirbdamas Vytautas pats pasiekė užsibrėžtą meistriškumo kartelę. „Visada žavėjaisi juvelyrų dirbtuvėmis, jose esančia gausybe specialių įrankių. Pats gi dirbau su paprasčiausiais įnagiais, o kai pritrūkdavau pasidarydavau“.

Daugelis gabių tautodailininkų kaip M. Baukus, J. Martinauskas, Z. Radvilas, O. Poškutė, J. Urbonas ir kt., siekė tobulybės tuo metu madingoje filigrano technikoje. Archaiškas pirmapradiškumas komponuojamas iš dalinai apdoroto gintaro ir odos bus mėgstamas tik baigiantis XX-am amžiui. Vytautas ieškojo savito kelio, kuriame svarbiausia – gintaro juvelyrikos tautinė dvasia. Jai išreikšti reikalingas ypatingas stilius. Meistras ėmė naudoti vytelių pynimo būdus kurdamas papuošalų metalines dalis. Tai buvo puikus atradimas. Papuošalai skleidžia keistą viduramžišką asketiškumą. Juvelyrikos žanre visada vertinamas auksas, sidabras, platina, deimantai, brangakmeniai. Vytautas atsisako turtų demonstravimo koncepcijos, pasirenka tautinio stiliaus, vidinės prasmės ir vaizdo vienybės paieškas. Kiekvieną dirbinį kuria originalų, pasitelkiant begalę sumanumo, išradingumo. Reikšmingas jų bruožas – protinga konstrukcija, funkcionali architektonika. Išnaudojamas pynės spyruokliavimas, suvirinti jungimo taškai tampa dekoratyviais fasado pumpurais, vaidinančiais svarbų vaidmenį piešinio ritmikoje. Įvertinęs visumą pamatai, kaip harmoningai dera kūrinio estetika su funkcija. Taip atsirado begalės originalių grandinėlių tik Vytautui būdingo grakštaus stiliaus. Jis visada aptakus, nedreskiantis, malonus dėvėti. Svarbus savitojo stiliaus elementas yra išplaktos, išvalcuotos judančios jungtys, lyg miniatiūrinės kalvystės detalės. Jos siaurėjančios, platėjančios, suriestos grakščiais vingiais, praturtinančios kūrinio meninį vaizdą. Gintarą Vytautas dažniausiai panaudoja bendram papuošalo sumanymui. Kūrybos pradžioje mėgdavo įkomponuoti pusiau apdorotą gintaro detalę, vėlesniame etape nuglūdina, apšlifuoja siluetą ir talpina jį garbingoje kompozicijos vietoje. Kartais tobulo apskritimo formos gintaras blizga ir užburia žiūrovą lyg akies vyzdys. Vytauto kuriamos juvelyrikos poveikis lietuvių etninės kultūros raidai yra reikšmingas. Tai sėkmingas kūrybinės įvairovės galimybių paieškos pavyzdys, rodantis kiek nenuspėjamų slėpinių glūdi tradicinėje kultūroje, koks galingas protėvių sumūrytas pamatas ateities kartoms.

LTS meno tarybos specialistai jau pirmosiose parodose pastebėjo Vytauto kuriamos juvelyrikos išskirtinumą ir meninę vertę. Buvo atrinkta ir piršta į LTS parodų rinkinį kelios dešimtys unikaliausių kūrinių. Jie meistriui nežinant keliauja po įvairias parodas šalyje ir užsienyje, garsina autorių, demonstruoja lietuvių etninės kultūros savitumą ir pasiekimus.

Vytautas nemano, kad yra savo likimo kalvis. Priskiria save prie tų, kurių likimas nulemtas atsitiktinumų. „Kūryba yra mano gyvenimo būdas“, – sako Vytautas, bet spėja būti Tėvynės patriotu pirmose gretose: aktyviai dalyvavo steigiant Sąjūdį, Tėvynės sąjungą (Lietuvos konservatorius), sugeba reikšti pilietinę poziciją valstybės demokratizavimo procese, tampa tautos patikėtiniu organizuojamuose referendumuose, įvairių lygių rinkimuose. Tampa krašto apsaugos savanoriu.

1998 m. dalyvavo Amerikos tarptautiniame folkloro festivalyje Vašingtone. Smithsonian institutas festivalius rengia jau trisdešimt metų, juose dalyvavo apie 60 pasaulio valstybių, atskiros

JAV valstijos bei regionai. Turizmo agentūros festivalį „muziejų be sienų“ vadina vienu svarbiausių renginių JAV. Mokslininkų, žurnalistų pagyrimo sulaukęs, laimėjęs daugybę apdovanojimų jis tapo panašių renginių kitose pasaulio šalyse pavyzdžiu. V. Jarutis pirmasis įpūtė žaizdrą po atviru dangumi, nes ankstesniuose renginiuose nėra buvę kalvio. Amerikiečiai ir svečiai festivalio metu žavėjosi saulutėmis ir žiūrėdami į meistrą, vikriai maigantį įkaitusį metalą ant priekalo, stebėjosi kaip tai įmanoma be brėžinių ar eskizų. Kaip patarlėje – kalk geležį, kol karšta. Vytauto kalvystės amato pažinimas išaugo į virtuozinę meistrystę kai kūryba tampa laisva nuo techninių pančių, kai sumanymas iš minties plaukia rankomis valdomais įrankiais į raudoną žaižaruojantį metalą ir įgauna plaukiančias, pulsuojančias žemiška gyvybe formas.

Kalvystės meno tyrinėtojas Antanas Stravinskas puikiai vertina Vytauto Jaručio meninius pasiekimus, gerai išstudijavęs amato tradicijas ir aktyviai dalyvaudamas šiuolaikinės etninės kultūros procese realiai suvokia esamą padėtį. Vienos iš Vytauto parodų atsiliepimų knygoje jis įrašė: „... sėkmės Tau ir Tavo pasekėjams bei darbų tęsėjams, kuriuos žūt būt privalai <...> surasti, paskatinti ir išmokyti“. Tai palinkėjimas suprantant asmeninių meistro pasiekimų svarbą lietuvių kalvystės amato tolimesnei plėtrai.

1985 m. baigęs Vilniaus dailės akademiją pradėjau dirbti Tautodailininkų sąjungoje. Viena pirmųjų mano eksponuotų parodų tautodailininkų salone buvo Vytauto Jaručio kamerinės kalvystės ekspozicija. Ją sudarė juodmetalio saulučių rinkinys, kurį reikėjo sukompnuoti baltų sienų platuose. Nepakartojamą patirtį supratimui apie meną paliko metalo plastikos kūriniai, stovintys erdvėje lyg monumentalių paminklų maketai. Stebino jų masyvumas. Juodosios kalvystės kūrinių parodos nėra dažnas reiškinys parodų sraute, todėl palieka didesnę įspūdį. Kasdienybėje su autorine metalo plastika susiduriame architektūros eksterjeruose bei interjeruose, parodose, kapinių takų labirintuose. Vytauto kūriniai darė ir daro didelę įtaigą žiūrovui modeliuojamo metalo luito parametrais. Žiūrėdamas supranti, kokios galingos meistro pastangos įdėtos iškalant faktūras ir silueto grakštumą, valdant skulptūrinės formas. Tai pirmasis įspūdis, kurį patiria kiekvienas žvelgdamas į Vytauto kūrinius. Lietuvos kalviai nuo kitų žanrų meistrų išsiskiria apsisprendimo ryžtu, užsispyrimu, savita gyvenimo filosofija. Vytauto autorinės parodos ekspozicija atrodė lyg grafiko išraižyta scenografija: linijos sienomis ir erdvėje plaukia lengvai, muzikaliai įpindamos atpažįstamus mėnulio, žvaigždutės, saulutės, pasaulio apskritimo, žiedo lapo, augalo stiebo, paukščio, širdies, lelijos simbolius. Autorius susirinkusiems pagarsino savo svajonę įkurti kalvystės mokyklą. Lietuvą užsupus permainų vėjams, likimas surikiavo savaip ne tik Vytautui. Įkurti kalvę ir mokyti jaunimą pavyko Technologijos ir verslo mokykloje Veisiejuose, kuri gyvuoja ir šiandien. Jaunimo, sekančio meistro pėdomis, atsirado. Tai Kazys Babravičius, Edmundas Štulas, Milvydas Knyzelis. Dabar tai saviti menininkai, aktyviai dalyvaujantys kūrybiniame gyvenime ir tęsiantys Vytauto pradėtą darbą. Tradicinės Lietuvių metalo plastikos raidoje Vytauto Jaručio indėlis yra

svarus, reikšmingai veikiantis šiuolaikinę tautodailę. Ateities kartos žavėsis jo kūrinių harmonija gyvenimiškoje aplinkoje ir muziejuose: Alytaus kraštotyros muziejuje, Lietuvos dailės muziejuje, Kauno nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Vilniaus universitete, Gedimino pilyje, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, Žemaičių dailės muziejuje.